

Горайнов А. М.,
здобувач кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИВАТНОГО ПРИМУСУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ САМОЗАХИСТУ

Відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Дане конституційне положення знайшло свій розвиток і в цивільному законодавстві.

При здійсненні захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів відбувається вплив на правопорушника. Останній примушується до

певних дій (виконання обов'язку, відшкодування збитків, компенсації моральної шкоди тощо) або утримання від певних дій (припинення дії, яка порушує право). Отже, захист цивільних прав та інтересів пов'язаний із реалізацією примусових засобів.

Примус – це соціальна та багатоаспектна категорія. Термін «примувати» означає схилити людину до певної діяльності за допомогою силового тиску (усупереч його волі), обмежуючи свободу вибору.

Особливості засобів примусу залежать від сфери їх застосування: публічної чи приватної. Причому декілька десятиріч потому термін «приватний примус» взагалі не використовувався науковцями. Усталеним було ствердження, що монополія на застосування примусово-правових засобів належить державі, яка має для цього відповідний апарат. Однак сьогодні така позиція вже не представляється беззаперечною. Все більше авторів, досліджуючи проблеми примусу в різних галузях права, висловлюються щодо існування інших, ніж держава, суб'єктів, які здійснюють примусовий правовий вплив на інших осіб. Такий примус можна назвати приватноправовим.

Особливість приватноправового примусу обумовлюється суб'єктом його застосування, коли примусові засоби застосовуються особами, які не мають владних повноважень, тобто діють від власного імені, а не від держави.

З моменту набрання чинності ЦК України закінчився тривалий період монополії держави на застосування примусу в сфері захисту суб'єктивних прав та інтересів учасників цивільних відносин. Статтею 19 ЦК України врегульовано право суб'єктів самостійно захищати свої цивільні права та права інших осіб від порушень і протиправних посягань.

Окремі науковці пропонують в соціальному та формально-юридичному аспектах розглядати інститут судового захисту, захисту, що виходить від органів державної влади та місцевого самоврядування, від нотаріуса та самозахисту в ЦК України як однопорядкові правові явища [1, с. 32]. Однак, така позиція є неприйнятною, якщо досліджувати ці явища крізь призму примусового впливу на правопорушника. Категорія самостійного захисту цивільних прав не може бути поставлена на один шавель з іншими способами, які віднесені до юрисдикційної форми захисту, оскільки їм притаманні різні види примусу.

Основна відмінність способів самозахисту полягає в тому, що захист цивільних прав відбувається без залучення компетентних органів держави, які наділені владними повноваженнями. Отже, примусовий вплив

на волю правопорушника відбувається не з боку держави, а від приватної особи, яка не наділена владними повноваженнями в сфері захисту прав. При здійсненні самозахисту держава делегує учасникам цивільних відносин повноваження щодо здійснення захисту суб'єктивних прав. Однак, залишається дискусійним питання щодо характеру примусу, який застосовується не державою, а приватною особою.

Прибічники теорії існування виключно державного примусу однозначно зазначають, що «самозахист – це форма державного примусу» [2, с. 21]. В обґрунтування цієї позиції наводиться теза, що, незважаючи на те, що способи самозахисту реалізуються не державним апаратом, саме держава санкціонує можливість здійснення самозахисту та контролює діяльність суб'єктів, які самостійно захищають свої права.

Науковці, які відстоюють позицію щодо наявності приватноправового примусу, зазначають, що примусові засоби, які застосовуються особою, що не має відповідної компетенції, втілюють в собі саме її зовнішній вплив на волю іншого суб'єкта, але не держави. Крім того, однією з ознак державно-правового примусу є формальна визначеність процесу застосування відповідними органами примусових засобів.

Стосовно самозахисту можна вказати на два моменти. По-перше, в ст. 19 ЦК України закріплено положення, що особа може використовувати не тільки ті засоби самозахисту, які встановлені договором або актами цивільного законодавства, але і застосовувати такі засоби протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. По-друге, в законі відсутня регламентація процедури здійснення самозахисту, а визначаються тільки загальні засади та межі застосування примусових засобів. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що самозахист є засобом недержавного примусу, який, враховуючи суб'єкт застосування, можна назвати приватноправовим примусом.

Таким чином, відмінність державно-правового та приватноправового примусів полягає в наступному. По-перше, сфера застосування державного примусу значно ширша, ніж сфера приватного примусу. По-друге, суб'єкт реалізації державного примусу не є стороною (учасником) тих відносин, з яких випливає спір. Особа, яка застосовує приватний примус, як правило, є стороною спірних відносин (виняток, при самозахисті). По-третє, порядок (процедура) реалізації державного примусу врегульована законом. Процедура застосування приватного примусу зазначена в законі приблизно.

Список використуваних джерел:

1. *Сидельников Р. Н.* Самозащита гражданских прав: необходимость терминологической определенности // Проблемы законности. – 2005. – Вип. 72. – С. 32.
2. *Диденко А. Г.* Гражданско-правовые формы борьбы с нарушениями хозяйственных договоров: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Алма-Ата, 1971. – 21 с.